Одного ранку старий Водяний Щур виткнув голову із своєї нори. Очі в нього були як блискучі намистинки, вуса сірі й шорсткі, а довгий чорний хвіст був ніби скачаний з гуми.

Маленькі каченята, жовті, наче канарки, плавали в ставку, а їхня мати Качка, геть уся біла, з яскраво-червоними лапками, намагалася навчити їх стояти у воді вниз головою.

— Якщо ви не навчитеся стояти на голові, вас ніколи не приймуть у добре товариство,— промовляла вона, раз по раз показуючи їм, як це робиться.

Проте каченята зовсім не слухали її. Вони були ще надто малі й не розуміли, як-то важливо бути прийнятим у доброму товаристві.

— Які неслухняні діти! — вигукнув Водяний Щур.— Та за це їх варто потопити.

— Зовсім ні,— заперечила Качка.— Всякий початок нелегкий, і батьки повинні бути терплячими.

— Ет, мені батьківські почуття не відомі,— сказав Водяний Щур,— у мене нема сім'ї. Я ніколи не був одружений і взагалі не маю наміру будь-коли одружуватися. Кохання, звісно, річ по-своєму непогана, проте дружба набагато величніша. А й справді, я не знаю нічого величнішого чи рідкіснішого на світі, ніж вірна дружба.

— Скажіть, а що, на вашу думку, вимагається від вірного друга? — втрутилась зелененька Коноплянка, що сиділа неподалік на вербі й чула всю цю розмову.

— Так, так, саме це і я хочу знати,— сказала Качка, а сама відпливла в інший куток ставка і знову стала вниз головою, щоб показати гарний приклад своїм діткам.

— Що за дурне запитання! — вигукнув Водяний Щур.— Ну, звичайно ж, вірний друг має бути вірний мені.

— А чим би ви йому віддячили? — запитала пташка, погойдуючись на сріблястій гілочці й помахуючи маленькими крильцями.

— Я вас не розумію,— відповів Водяний Щур.

— Дозвольте, я вам розповім з цього приводу одну історію,— сказала Коноплянка.

— Про мене? — запитав Водяний Щур.— Тоді я охоче послухаю. Я страх як люблю художню літературу.

— Її можна прикласти і до вас,— відповіла Коноплянка; вона спурхнула з гілочки і, сівши на берег, почала розповідати історію про Вірного Друга.

— Жив собі колись,— повела Коноплянка,— славний хлопчина, і звали його Малий Ганс.

— Він був видатна людина? — запитав Водяний Щур.

— Ні,— відповіла Коноплянка,— як на мене, він нічим особливим не вирізнявся, хіба що своїм добрим серцем та потішним круглим, веселим обличчям. Він жив самотньо в маленькій хатині і з рання до смеркання працював у своєму садку. В усій околиці не було іншого такого чудового садочка. Там росли і турецькі гвоздики, і левкої, і грицики, і жовтець. Були там червоні та жовті троянди, шафран бузкового й золотавого кольору, пурпурові та білі фіалки. Орлики й жеруха, майоран і васильки,

первоцвіт і півники, блідо-жовті нарциси й червоні гвоздики розпукувалися й цвіли кожне у свій час. Місяці йшли за місяцями, квіти цвіли за квітами, і його садок завжди тішив око і був напоєний солодкими пахощами.

Малий Ганс мав безліч друзів, та найвірнішим з усіх був Великий Г'ю — Мірошник. Так, багатий Мірошник був настільки вірний Малому Гансові, що, було, не мине його садка, аби не перехилитися через тин і нарвати букет квітів, чи оберемок духмяних трав, чи, коли достигали плоди, напхати повні кишені слив і вишень.

— У справжніх друзів усе має бути спільне,— казав Мірошник, а Малий Ганс кивав головою та усміхався: він дуже пишався, що має друга з такими шляхетними думками.

Щоправда, сусіди часом дивувалися, чому багатий Мірошник ніколи нічим не віддячить Малому Гансові, хоч у млині в нього сто мішків борошна, а вдома шість дійних корів та велика отара тонкорунних овець. Але Малий Ганс ніколи над цим не задумувався, і не було йому більшої втіхи, ніж слухати солодкі Мірошникові слова про безкорисливість вірної дружби.

Отож Малий Ганс працював собі в своєму садку. Навесні, влітку й восени йому велося добре. Але взимку, коли в нього не було більше ні квітів, ні плодів, які можна було б понести на базар, він сидів холодний і голодний і часто лягав спати, повечерявши кількома сухими грушками чи твердими горіхами. До того ж узимку він був дуже самотній, бо в ту пору Мірошник ніколи не навідувався до нього.

— Нічого мені ходити до Малого Ганса, доки ще лежить сніг,— казав був Мірошник своїй дружині.— Адже коли в людини скрута, їй краще не надокучати відвідинами. Принаймні я так розумію дружбу, і я переконаний, що чиню слушно. От почекаю до весни, а тоді навідаюсь, і

він наповнить мій великий кошик первоцвітом. Це для нього буде така радість!

— Ти справді тільки й думаєш про інших,— зауважила дружина, що сиділа у зручному кріслі перед каміном, де палахкотіли соснові дрова,- весь час думаєш про інших. Аж душа радіє, коли слухаєш, як ти мовиш про дружбу. Наш священик і той, мабуть, не вміє так гарно говорити, як ти, хоч він і живе в триповерховому будинку і носить золотого персня на мізинці.

— А чи не можна запросити Малого Ганса до нас додому? — запитав Мірошника найменший синок.— Якщо в бідного Ганса скрута, я поділюся з ним своєю кашею і покажу йому моїх білих кролів.

— Яке ж ти дурне! — крикнув на нього Мірошник.— І навіщо тільки посилаю тебе до школи? Ніяка наука не йде тобі до голови! Адже якби Малий Ганс прийшов сюди та побачив нашу теплу хату, й нашу добру вечерю, і велике барило червоного вина, він би ще, чого доброго, позаздрив нам, а на світі нема нічого страшнішого від заздрощів, вони будь-кого можуть зіпсувати. І я, звісно, нізащо не дозволю, щоб Ганс дійшов до такого. Я його найкращий друг, і я завжди дбатиму, аби в його душу не закралася спокуса. До того ж, якби Ганс прийшов сюди, він, чого доброго, попросив би позичити борошна, а цього я не можу зробити. Борошно — то одна річ, а дружба — зовсім інша, і їх не слід змішувати. Ці слова, до речі, пишуться теж по-різному й означають різні речі. Це кожному зрозуміло.

— Як ти тільки гарно говориш! — промовила Мірошникова дружина, наливаючи собі великий кухоль підігрітого елю.

— Багато хто робить добрі діла,— відповів Мірошник,— але мало хто вміє добре говорити. Отже, говорити добре — набагато важче, а тому й достойніше.

І Мірошник суворо зиркнув через стіл на свого синка, який так засоромився, що похнюпив голову, весь спаленів, і сльози його закрапотіли просто в чай. Але він був ще дитина, отже ви повинні пробачити йому це.

— Оце й кінець історії? — поцікавився Водяний Щур.

— Та ні! — відповіла Коноплянка.— Це тільки початок.

— Тоді ви відстали від епохи,— сказав Водяний Щур.— Сьогодні кожний порядний оповідач починає від кінця, потім переходить до початку і закінчує серединою. Це найновіша манера. Я чув про неї цими днями від одного критика, який прогулювався навколо ставка з якимсь молодиком. Він довго розводився на цю тему і, безперечно, казав правду, бо ж був зовсім лисий і мав сині окуляри на носі, і тільки той молодик хотів що-небудь заперечити, як критик відразу на це: "Тьху!" Але, будь ласка, розповідайте далі. Мені страшенно подобається Мірошник. Я сам маю багато різних прекрасних почуттів, і я його чудово розумію, цього Мірошника.

— І от,— вела далі Коноплянка, стрибаючи з ноги на ногу,— тільки-но минула зима і первоцвіт розкрив свої блідо-жовті зірочки, Мірошник сказав дружині, що піде провідати Малого Ганса.

— Ну, що за золоте в тебе серце! — вигукнула дружина.— Ти завжди думаєш про інших. Не забудь тільки взяти кошика на квіти.

Мірошник прив'язав крила вітряка важким залізним ланцюгом і попрямував з горба вниз з порожнім кошиком в руці.

— Доброго ранку, Малий Гансе! — привітався Мірошник.

— О, доброго вам ранку! — відповів Ганс, спираючись на заступ та радісно усміхаючись.

— І як ти перебув зиму? — запитав Мірошник.

— Ах, які ви люб'язні! — вигукнув Ганс.— Які ви люб'язні, що питаєте мене про це. Сказати правду, мені було дуже скрутно. Та от знову прийшла весна і я почуваю себе чудово, та й квіти гарно розвиваються.

— А ми часто згадували про тебе, Гансе,— сказав Мірошник,— все думали, як ти там.

— Ви такі добрі,— зрадів Ганс.— А я вже почав був потерпати, чи не забули ви мене.

— Гансе, ти мене дивуєш,— відповів Мірошник,— друзів не забувають. Тим-то й гарна дружба. От тільки навряд чи ти розумієш усю поезію життя. До речі, який чудовйй у тебе первоцвіт!

— Він і справді чудовий,— погодився Ганс.— Мені пощастило, що розцвіло так багато первоцвіту. Я віднесу його на базар, продам бургомістровій дочці й викуплю за ті гроші свою тачку.

— Викупиш тачку? Ти що, може, заставив її? Як тільки можна було зробити таку дурість!

— Ну, довелося, то й заставив,— пояснив Ганс.— Бачите, взимку мені було так скрутно, не було за що навіть хліба купити. Тож спочатку я заставив срібні ґудзики від своєї недільної куртки, потім срібний ланцюжок, потім свою велику люльку і, нарешті, тачку. Але тепер я все це викуплю назад.

— Гансе,— сказав Мірошник,— я тобі дам свою тачку. Вона, правда, не зовсім нова, в ній немає одного борта, і зі спицями щось негаразд, але все-таки я дам її тобі. Я розумію, який я щедрий, і знаю, багато хто скаже, що я роблю дурницю, даруючи тачку, проте я не такий, як усі. Я вважаю, що дружби нема без щедрості, та й як на те, я купив собі нову

тачку. Отже, тепер ти можеш не турбуватися про тачку. Я подарую тобі свою.

— І справді, ви такі щедрі,— сказав Малий Ганс, і його потішне кругле обличчя аж засяяло радістю.— У мене якраз є дошка, і я легко полагоджу тачку.

— У тебе є дошка! — вигукнув Мірошник.— А мені ж саме треба залатати дах на коморі. Там така дірка, що, чого доброго, ще замокне й зерно, коли я не залатаю дах. Як добре, що ти згадав про цю дошку! Просто дивно, як це один добрий вчинок тягне за собою другий: щойно я тобі подарував свою тачку, а вже ти даєш мені дошку. Звичайно, тачка коштує набагато більше, ніж дошка, та справжні друзі на це не зважають. Швидше неси її, і я сьогодні ж залатаю дах на коморі.

— Біжу! — вигукнув Малий Ганс, метнувся до повітки й притяг дошку.

— Гм, не дуже-то й довга,— зауважив Мірошник, оглядаючи дошку. — Боюсь, що, коли я залатаю дірку на коморі, на тачку нічого не залишиться. Але то вже не моя вина. Ну а зараз, коли я віддав тобі свою тачку, ти, мабуть, захочеш дати мені за це квітів. Ось кошик, наклади гарно з верхом.

— З верхом? — сумно перепитав Ганс. Кошик і справді був надто великий, і Ганс побоювався, що як набере його повний, то не буде чого продавати. А він же так хотів викупити свої срібні ґудзики!

— А чого б і ні! — сказав Мірошник.— Я віддав тобі свою тачку і думав, що можу попросити в тебе трохи квіточок. Може, я помиляюся, але я завжди вважав, що дружба, вірна дружба, вільна від усякого себелюбства.

— Мій дорогий, мій найкращий друже! — вигукнув Малий Ганс.— Та заберіть хоч і всі квіти з мого садка! Для мене ваша добра думка була й є дорожча за мої срібні ґудзики.

І він побіг і позривав увесь свій чудовий первоцвіт і.приніс Мірошникові повнісінький кошик.

— Бувай здоровий, Малий Гансе! — сказав Мірошник і потяг на свій горб із дошкою на плечі та великим кошиком у руці.

— До побачення! — відповів Малий Ганс і вдоволено заходився копати заступом, щиро радіючи подарованій тачці.

Наступного дня Ганс прибивав довгі батоги жимолості над ґанком, коли це чує: Мірошник гукає зі шляху. Він зіскочив з драбини, перебіг садком і виглянув через тин.

Там стояв Мірошник, тримаючи великий мішок борошна на плечах.

— Любий Гансе,— сказав Мірошник,— чи не заніс би ти цей мішок борощна на базар?

— Ой, мені так шкода,— забідкався Ганс,— але в мене багато роботи сьогодні. Треба поприбивати всі батоги жимолості, полити квіти, а потім скосити траву.

— Ну, це не по-дружньому,— відказав Мірошник.— Я дарую тобі тачку, а ти не хочеш допомогти мені.

— О, не кажіть так! — вигукнув Малий Ганс.— Я нізащо в світі не хотів би вчинити не по-дружньому.

І він збігав до хати по кашкет і поплентався на базар із великим мішком на плечах.

Була велика спека, на шляху стояла страшенна курява, і Ганс, не пройшовши й шести миль, так стомився, що мусив сісти перепочити. Та якось він усе-таки доплентав до базару. Постоявши ,там трохи, він продав борошно за добру ціну і негайно вирушив додому, бо дуже боявся, щоб його не перестріли на дорозі грабіжники.

— Це був і справді дуже важкий день,— казав сам до себе Малий Ганс, лягаючи спати.— Проте я радий, що не відмовив Мірошникові. Адже він мій найкращий друг, і до того, ще й віддає мені свою тачку.

Рано-вранці наступного дня Мірошник прибіг по гроші, але Ганс, дуже натомившись напередодні, ще лежав у ліжку.

— Ну й ледацюга ти,— мовив Мірошник.— Я от збираюсь віддати тобі свою тачку, і ти міг би працювати краще. Лінощі — то великий гріх, і мені аж ніяк не хотілося б, щоб хтось із моїх друзів був вайлом і ледарем. Ти не ображайся, що я балакаю з тобою так відверто. Звичайно, я б ніколи й не подумав так розмовляти з тобою, коли б не був твоїм другом. Але яка користь від такої дружби, коли не можна відверто сказати все, що думаєш? Кожен може лестити й піддобрятися, а от справжній друг завжди у вічі каже все найприкріше, і чим прикріше, тим краще. Справжній друг завжди радий дозолити тобі, адже він знає, що тільки так робиться добро.

— Дуже прошу, вибачте мені,— сказав Малий Ганс, продираючи очі й стягуючи з голови нічний чепчик,— але я так натомився вчора, що мені захотілося трошки поніжитися в ліжку й послухати пташині співи. Мені, знаєте, завжди краще працюється, коли я наслухаюсь щебетання пташок.

— Ну, коли так, то я радий,— відповів Мірошник, поплескуючи Малого Ганса по спині,— бо я хочу, щоб ти негайно, як тільки одягнешся, ішов до вітряка лагодити дах на моїй коморі.

Бідному Гансові так треба було попрацювати в садку, бо вже два дні не поливалися квіти, проте й Мірошникові не хотів відмовляти: адже той був йому таким добрим другом.

— А це буде дуже не по-дружньому, якщо я скажу, що мені нема коли? — боязко запитав Ганс.

— Авжеж,— відповів Мірошник.— Здається, я не так багато прошу, коли врахувати, що я вирішив віддати тобі свою тачку. Але якщо ти відмовляєшся, то я піду залатаю дірку сам.

— О ні, ні в якому разі! — вигукнув Малий Ганс і, вискочивши з ліжка, миттю одягся і пішов лагодити комору.

Ганс працював до самого вечора, а ввечері прийшов Мірошник подивитися, як іде робота.

— Ну що, Гансе, вже залатав дірку? — гукнув він весело.

— Залатав! — відповів Малий Ганс, злазячи драбиною.

— Ах, нема приємнішої роботи, ніж та, яку ти робиш для інших,— мовив Мірошник.

— Я так люблю слухати вас,— відповів Малий Ганс, сідаючи та витираючи спітніле чоло.— Дуже люблю! От тільки боюсь, ніколи не буде в мене таких високих думок, як у вас.

— О, вони будуть і в тебе! — сказав Мірошник.— Тільки старайся краще. Зараз ти знайомишся тільки з практикою дружби, але колись опануєш і її теорію.

— Ви й справді так гадаєте? — запитав Ганс.

— Навіть не сумніваюся,— відповів Мірошник.— Але дах полагоджений, і тобі пора додому. Відпочинь, бо завтра поженеш мої вівці в гори.

Бідний Малий Ганс боявся вже слово сказати навпроти і рано-вранці, коли Мірошник пригнав до його хатини свої вівці, подався з ними в гори. Доки туди та назад, так і день минув, і Малий Ганс так зморився, що не дійшов навіть до ліжка, а заснув на стільці і прокинувся, коли вже був день.

— З якою радістю я попрацюю, нарешті, в своєму садку сьогодні,— промовив він і негайно взявся до роботи.

Але весь час якось так випадало, що руки не доходили до квіток, бо його друг Мірошник раз по раз прибігав і посилав його кудись то в одній, то в іншій справі або ж загадував допомагати у вітряці. Часом Малий Ганс впадав у розпач і починав побоюватися, чи не подумали його квітки, ніби він зовсім забув про них, але він тішив себе думкою, що Мірошник — його найкращий друг. "До того ж,— не раз заспокоював він себе,— Мірошник вирішив подарувати мені свою тачку, а це — вияв його безкорисливої щедрості".

Так Малий Ганс і далі працював на Мірошника, а Мірошник тішив його гарними словами про дружбу, які Ганс записував у зошит і перечитував ночами, тому що був дуже старанним учнем.

Та якось пізно ввечері, коли Малий Ганс сидів у хаті й грівся біля каміна, раптом щось постукало в сінешні двері. Надворі лютувала буря, і

вітер ревів і завивав так страшно, що Ганс спочатку не звернув на той стукіт уваги, подумав, що то буря. Але за якусь мить постукало вдруге, а потім і втретє, вже гучніше.

— Це, мабуть, якийсь бідний подорожній,— сказав сам собі Малий Ганс і кинувся до дверей.

Перед ним стояв Мірошник з ліхтарем в одній руці і товстим ціпком у другій.

— Дорогий Гансе! — вигукнув він.— У мене велике лихо: мій найменший син упав з драбини й побився, і я оце йду по лікаря. Але лікар так далеко живе, а ніч така страшна, тож мені спало на думку, що було б краще, якби ти пішов по нього замість мене. Адже я дарую тобі тачку, справедливо було б, щоб і ти якось віддячив мені.

— Авжеж, авжеж! — вигукнув Малий Ганс.— Це така честь, що ви прийшли просто до мене. Негайно біжу по лікаря. Тільки дайте мені ваш ліхтар, бо ніч така темна, ще, чого доброго, де-небудь упаду в яму.

— Я б і дав,— сказав Мірошник,— але ліхтар у мене зовсім новенький, ще що-небудь станеться з ним.

— Ну, гаразд, якось обійдуся і без ліхтаря! — вигукнув Малий Ганс. Він оглянув свого кожуха, натяг на голову теплу червону шапку, закутав шию хусткою і вирушив у дорогу.

Як же лютувала буря! Було так темно, що Малий Ганс майже не бачив дороги, а вітер налітав з такою силою, що він ледве тримався на ногах. Проте він сміло йшов уперед і десь за три години дістався до лікаревого будинку й постукав у двері.

— Хто там? — запитав лікар, виглянувши з вікна своєї спальні.

— Це я, Малий Ганс, лікарю.

— А що там у тебе скоїлося, Малий Гансе?

— Та це в Мірошника, його найменший хлопець упав з драбини і побився, і Мірошник просить, щоб ви швидше приїхали.

— Гаразд! — відповів лікар і звелів, щоб йому засідлали коня й приготували чоботи та ліхтар; потім сам зійшов униз, сів на коня і рушив до Мірошника, а Малий Ганс підтюпцем побіг за ним.

А вітер усе дужчав, і дощ полив, як з відра. Малий Ганс не встигав за конем і не бачив, куди йти. Зрештою він збився з дороги й забрів на дуже небезпечне болото. Там бідолашний Ганс і втопився в глибокій ямі. Наступного дня його знайшли вівчарі й принесли до його хатини.

Всі прийшли на похорон Малого Ганса, бо всі його любили, але найбільше побивався Мірошник.

— Я був його найкращим другом,— заявив він,— і по справедливості я повинен іти спереду.

І він ішов на чолі похоронної процесії в довгому чорному плащі й час від часу витирав очі великою носовою хустинкою.

— Смерть Малого Ганса — велика втрата для всіх нас,— сказав Коваль, коли після похорону всі сиділи в затишній корчмі, п'ючи настояне на духмяних травах вино й заїдаючи солодкими тістечками.

— А надто для мене,— відгукнувся Мірошник.— Адже я, можна сказати, подарував був йому свою тачку, а зараз і придумати не можу, де її подіти: дома вона мені тільки місце займає, а продати, так за неї ж нічого не дадуть, бо вона геть поламана. Надалі я буду обачніший. Нікому нічого не дам. За щедрість завжди доводиться розплачуватись...

— Ну, а далі що? — озвався Водяний Щур, який і так довго мовчав.

— Це все,— відповіла Коноплянка.

— Що ж сталося з Мірошником? — не вгамовувався Водяний Щур.

— Не знаю,— відповіла Коноплянка.— Та, щиро кажучи, мене це й не цікавить.

— Воно й видно, що ви не маєте співчуття,— дорікнув їй Водяний Щур.

— Мабуть, ви так і не зрозуміли моралі цієї історії,— сказала йому Коноплянка.

— Чого, чого не зрозумів? — перепитав Водяний Щур.

— Моралі.

— То ця оповідь має ще й мораль?

— Авжеж,— відповіла Коноплянка.

— Ну, знаєте,— розгнівався Водяний Щур,— вам треба було попередити про це. Тоді я взагалі не слухав би всієї цієї оповіді, а крикнув би "Тьху!", як той критик. А втім, і зараз ще не пізно.

І він на все горло гукнув "Тьху!", махнув хвостом і щез у своїй норі.

— І як вам подобається цей Водяний Щур? — поцікавилася Качка, підпливаючи знову.— У нього, звісно, чимало гарних рис, але в мені таке сильне почуття материнства, що я не можу без сліз дивитися на старих парубків.

— Мабуть, він образився,— сказала Коноплянка.— Адже я розповіла йому історію з мораллю.

— О, цього ніколи не слід робити,— зауважила Качка.

І я з нею цілком згоден.

Перекладач І. Корунець